

**ACTES DEL VII CONGRÉS
DE L'ASSOCIACIÓ HISPÀNICA
DE LITERATURA MEDIEVAL**
(Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997)

Volum III

EDITORS:
SANTIAGO FORTUÑO LLORENS
TOMÁS MARTÍNEZ ROMERO

BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT JAUME I. Dades catalogàfiques

Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Congreso Internacional (7è : 1997 : Castelló de la Plana)

Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval : (Castelló de la Plana, 22-26 de setembre de 1997) / editors, Santiago Fortuño Llorens, Tomàs Martínez Romero. — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

3 v. ; cm.

Bibliografia. — Textos en català i castellà

ISBN 84-8021-278-0 (o.c.). — ISBN 84-8021-279-9 (v. 1). — ISBN 84-8021-280-2 (v. 2). — ISBN 84-8021-281-0 (v. 3)

1. Literatura espanyola-S. X/XV-Congressos. I. Fortuño Llorens, Santiago, ed. II. Martínez i Romero, Tomàs, ed. III. Universitat Jaume I (Castelló). Publicacions de la Universitat Jaume I, ed. IV. Títol.

821.134.2.09"09/14"(061)

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, ni transmesa de cap manera, ni per cap mitjà (elèctric, químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia) sense autorització prèvia de la marca editorial.

© Del text: els autors, 1999

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 1999

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I
Campus de la Penyeta Roja. 12071 Castelló de la Plana

ISBN: 84-8021-281-0 (tercer volum)
ISBN: 84-8021-278-0 (obra completa)

Imprimeix: Castelló d'Impressió, s. l.

Dipòsit legal: CS-257-1999 (III)

«AXÍ COM PLOM EN ESGUART DE FIN AUR»: PROCEDIMENTS TRADUCTOLÒGICS DE JAUME CONESA*

JOAN M. PERUJO MELGAR
Universitat d'Alacant

LES *HISTÒRIES TROIANES* (o *Lo Troyà*), nom amb el qual és coneguda la versió catalana de la *Historia destructionis Troiae* (1287) de l'italià Guido delle Colonne, són precedides d'una petita nota en la qual se'ns informa de la identitat del traductor i de les circumstàncies que el van dur a traduir al català aquest clàssic de la literatura medieval europea. Segons consta en aquesta nota preliminar, Jaume Conesa, protonotari del rei Pere el Cerimoniós, començà a «arromançar» el text llatí el divendres 18 de juny de 1367 i sembla que ja tenia enllestit el «trellat» el 1374, tal com apareix documentat en una carta de l'infant Joan (Rubió, 1908: 256 i 258).

Conesa diu que emprèn la seua traducció per satisfer als precs «de un noble home de gran compte,¹ qui desijava aver en romanç les *Històries troyanes*, qui són en llatí, per ço com avia hoÿt dir que eren molt belles e que pertanyien a ssaber a tot cavaller [...], car sabia que ell trobave plaer en saber moltes istòries e molts fets antichs e era volenterós en saber e legir fets cavalleroses aytals com les dites històries contenen, e que jatsia ell entenés queacom de llatí, emperò per la subtilitat dels latins, segons los quals les dites històries són compostes, dehia que no les podia perfetament entendre» (p. 3-4).² Com veiem, doncs, la fama de l'obra –considerada durant l'edat mitjana com una autèntica crònica de la guerra de Troia i, per tant, com un relat que podia servir de doctrinal de cavallers– i la sol·licitud d'un personatge important –fet bastant usual en aquest període (Badia, 1991: 20)–, molt probablement membre de la noblesa, però «llec», és a dir incapaç d'entendre bé el llatí,³ són els motius que

* Aquest treball s'insereix en el marc dels projectes d'investigació GV-2431/94 i GV-3110/95 de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

1. Sobre la identitat d'aquest personatge, vegeu Miquel i Planas, 1916: xxvii-xxix.

2. Totes les citacions de l'obra corresponen a l'edició de Miquel i Planas, 1916. Ens hem permès, però, de regularitzar el text segons els criteris d'edició actual. N'indiquem, amb romans, el llibre i, amb aràbics, la pàgina i, si escau, la línia.

3. Recordem que Guido, en el seu pròleg, s'adreça especialment als «qui gramaticam legunt», és a dir, als que saben de gramàtica i llegeixen llatí (p. 4). Totes les citacions de Guido corresponen a l'edició de Griffin, 1936.

han impulsat Conesa, que com a protonotari de la Cancelleria havia de ser bon llatí,⁴ a fer aquesta traducció.

Com sol ser habitual en els traductors d'aquesta època, Conesa intenta excusar-se davant el destinatari de la seua traducció amb l'argument de les deficiències de la llengua romànica (el vulgar català) davant la «subtilitat» del llatí.⁵ Ens trobem, doncs, amb una argumentació a mitjan camí entre la *captatio benevolentiae* i una mena de diglòssia envers la llengua vernacle en relació amb la llengua sagrada. La imatge utilitzada per Conesa per a expressar aquesta diferència de consideració entre la llengua de partida i la llengua d'arribada és una bona metàfora, de ressonàncies netament alquímiques, per a expressar el difícil procés de la traducció:

protestant que no sia prejudicat a les dites històries en llatí, car verament lo romans de aquelles, en esguart del llatí, lo qual és molt aptament posat, és axí com plom en esguart de fin aur; e axí matex protestant que, si algunes paraules seran transportades o que parega que no sien confermes de tot en tot al llatí, no sia imputat a oltracuydament de mi, mas que caschú entena que aquell transportament o mudament és per donar entendre planament e grossera los latins, qui són molt sotils, al dit noble hom e a tots altres lechs qui après d'ell les dites històries legiran. (p. 4)

No falta tampoc en les paraules inicials de Conesa, com en altres pròlegs de traductors del mateix període, la «sensació d'impotència davant de les dificultats i les subtileces del llatí» (Badia, 1991: 42). Aquestes vacil·lacions són, potser, conseqüència d'una certa inseguretad per part del traductor a l'hora de traslladar fidelment el text llatí, producte tal volta d'un domini de la llengua sàvia poc aprofundit o resultat de la diferència en l'evolució de la nova llengua romànica, una llengua encara de bolquers sense una tradició literària tan àmplia (cf. Badia, 1991: 42, n. 29):

E encara pot ésser més imputat a grosseria mia qui, segons la suptilitat d'aquell qui les composà, no son bastant ne soficient a fer tal translació de llatí en romans. Mas, confiant en la gràcia e adjutori de Déu, e sabent que per alguna mutació del dit llatí en romans no pot ésser a mi reprehenció quant a Déu, atravesch-me de fer aquesta obra, pregrant ab gran istància a tots los ligents que, si res hi aurà

4. Cf. Riquer, 1964: 9-10. Podem seguir l'activitat de Conesa com a funcionari de la Cancelleria en alguns dels documents publicats per Albert-Gassiot, 1928, i Gubern, 1955. Vegeu també Canellas-Trench, 1988.

5. Ferrer Saiol, protonotari de la reina Elionor de Sicília, en el pròleg de la seua versió del *De re rustica* de Pal·ladi (1380-1385), fa referència també a la «gran subtilitat e brevitat de vocables» del text llatí (Riquer, 1964: 24; Russell, 1985: 12-13; Nadal, 1989).

que no·ls plàcia e que·ls torn a enug, que no donen a mi algun càrrech, car jo, aytant com mils poré, me entén a conformar al test de les dites històries, aytals com yo les he, reduint aquelles de latí en romanç, axí com dit és. (p. 4-5)

Hom ha remarcat que no ens hauria de sorprendre, a partir de l'anàlisi dels mètodes dels nostres traductors medievals, trobar-nos-hi «un quadre alarmanant d'infidelitats i tergiversacions» (Badia, 1991: 38). Tanmateix, Conesa, en general, és aliè a la tendència present en altres traductors a glossar el text amb comentaris o a introduir-hi canvis per motius de censura. Segons paraules de Riquer (1964: 22), Conesa «té consciència de traductor escropolós» i la seua traducció escapa de l'esclavització del *cursus* llatí, tant habitual en altres versions, ja que la seua prosa «és ensems clara i precisa, amb un substrat de sintaxi llatina severament mesurat».

En conjunt, els trenta-cinc llibres de les *Històries troianes* de Conesa, segons la intenció que ell mateix manifesta en la nota preliminar —«car jo, aytant com mils poré, me entén a conformar al test de les dites històries»—, són una traducció íntegra de la *Historia destructionis Troiae* (HdT) de Guido delle Colonne, que, com sabem, segueix fonamentalment el *Roman de Troie* de Benoît de Sainte-Maure (c. 1160), encara que només esmenta els pseudoautors Dares i Dictis, considerats durant l'edat mitjana com els historiadors verídics que havien estat testimonis directes dels fets de la guerra de Troia i els havien contat fidelment, mentre que altres autors com Homer, Ovidi o Virgili «la veritat del fet transcriviren en dictats figuratius e ab algunes ficcions» (p. 6). Conesa, en principi, no sol allargar el text traduït amb glosses ni explicacions o comentaris; només en una ocasió hi afegeix un petit fragment explicatiu sobre els dos solsticis de l'any (xxvii, 273-274; 8672-8714). Així mateix, els pocs passatges de l'original que han estat suprimits no són essencials per al desenvolupament del relat i l'eliminació obeeix bàsicament a quatre motius: la manca de versemblança del passatge exclòs, l'allunyament de l'assumpte principal del relat —és a dir, els fragments vistos com a digressions innecessàries de l'autor italià—, la censura o la incomprensió del traductor.

Així, en el llibre I (HdT, p. 5-6), Conesa ha suprimit l'explicació sobre els mirmídons, habitants del regne de Tessàlia, possiblement perquè ha entès que l'explicació procedent del llibre VII de les *Metamorfosis* segons la qual els mirmídons eren formigues transformades en homes és poc versemblant i poc adient en una narració que es presenta com una vertadera crònica que «conté en escrit tot ço que de tota la història [de Troia] universalment e particular fon fet» (p. 8). El mateix motiu deu explicar la supressió del passatge sobre els poders de l'*art matemàtica* de Medea per a provocar eclipsis (HdT, II, 16-17) i d'un altre fragment, manllevat també de les *Metamorfosis*, sobre els orígens de les

constel·lacions de l'Óssa Major i l'Óssa Menor (HdT, II, 10). Semblantment, ha estat suprimida l'al·lusió als sàtirs i als faunes bicornes que habiten al territori de Pannònia (XIII, 117) i la referència a la concepció mitològica d'Helena, nascuda gràcies a la capacitat transformista de Júpter (HdT, IV, 33), fet bastant lògic, sobretot si tenim en compte que un poc abans, en el pròleg de l'obra, Guido ha qualificat Homer de falsari perquè havia fet intervenir els déus en els combats contra els troians com si es tractés d'homes mortals.

D'una banda, podem considerar supressions de fragments poc importants l'eliminació del passatge del llibre II sobre les Columnes d'Hèrcules, introduït ja pel mateix autor llatí com una digressió (HdT, 9-10), el fragment del llibre VIII que explica més detalladament la fesomia i alguns trets de la personalitat dels diversos protagonistes que han aparegut en el relat (HdT, 83-87), el passatge sobre el nom de l'illa de Delos (Delfos) procedent de sant Isidor (HdT, X, 93) i el llarg excurs sobre els orígens de la idolatria (HdT, X, 95-97). Tal volta, la supressió dels epitafis d'Hèctor i d'Aquil·les que apareixen al final de l'últim llibre (XXXV, 275) pot ser deguda a la incapacitat per a traduir el vers llatí, més que no pas al fet de considerar-los digressions en el relat.

D'una altra banda, probablement per pudor s'han censurat del text llatí una sèrie de passatges de marcat caire misogin, com el fragment sobre la «concupiscentia dissoluta» de les dones del llibre II (HdT, 17), el llarg comentari del llibre VII sobre la facilitat amb què són seduïdes les donzelles que acudeixen als espectacles i als jocs on hi ha joves, introduït com a reflexió a l'inici dels amors entre Helena i Jàson (HdT, 70-71), o la referència a les adúlteres que fa l'autor a propòsit de la infidelitat de Clitemnestra, esposa del rei Agamènon (HdT, XXXII, 249). Finalment, les eliminacions per incomprensió solen ser poc habituals; potser la més cridanera siga la del fragment que al·ludeix a la instauració, a la ciutat de Troia, de la tragèdia, la comèdia i els jocs de circ (HdT, V, 49), elements que el traductor català no devia identificar ben bé.

A partir de l'anàlisi detallada de la traducció resulta evident que Conesa segueix el text llatí de Guido delle Colonne, concretament el còdex P² establert per Griffin (1936) en la seua edició, ja que és l'únic que afegeix dos noms més a la llista dels cinc fills legítims del rei Príam, Ganimedes i Polidor (HdT, V, 45, nota 1), referència conservada també en el text de Conesa (V, 63-64).

A més a més, Conesa, fins i tot, repeteix els errors més significatius de l'autor sicilià. Així, per exemple, Guido havia convertit en un personatge amb entitat pròpia, Seguridan (HdT, XV, 132), l'adjectiu *segurains* («ardit»), que en el text de Benoît (v. 8197)⁶ és aplicat al rei Protoènor, detall que també és seguit

6. Edició de Constans, 1904-1912.

per Conesa (xv, 175). En un altre moment Guido ressuscita inconscientment el rei *Archilogus*, mort poc abans per Hèctor, a causa d'una confusió amb *Archelaus* (xvi, 151) i el mateix poder taumatúrgic és heretat pel traductor català (xvi, 201) –potser una mica atenuat gràcies a la diferència en la forma dels noms: *Archilogo*, *Antilogo*, *Archilogus*. Així mateix, si tant Benoît (v. 28607) com Guido (HdT, xxxiii, 257) havien convertit en un port la referència *ad Lotophagos* (els menjadors de lotus) que apareix en Dictis (Marcos, 1996: 345, nota 17), Conesa parla també del «port anomenat Calostofages» (xxxiii, 335), seguint la forma més pareguda al còdex P² llatí.

Evidentment, Conesa –deixant de banda els lapsus en la transmissió dels noms propis i les xifres– també té errades pròpies i algunes de ben originals. N'és el cas, per exemple, de la misteriosa referència al déu Plutó que apareix en un parlament de Briseida adreçat com a reprensió al seu pare Calcas (Calcant), sacerdot troià, que després d'escoltar l'oracle del déu Apol·lo decideix abandonar els troians i unir-se a la host dels grecs:

Verament, enganat te han los falces resposts de Apol·lo, per menament del qual dius que ho has fet, que les cases dels teus pares e los teus déus privats en tan gran crueltat desemparasses, e que axí te acostasses a tos especials enamichs. Certes, aquell déu no fo Apol·lo, ans fo **Plutó**, déu infernal, en companyia de les deesses infernals, del qual ay tals resposts haguist. (xix, 219)

L'acarament amb el text llatí ens permet comprovar que el déu Plutó sorgí de les profunditats infernals i aparegué en el text de Conesa com a conseqüència d'una confusió entre el nom propi d'aquesta divinitat i la primera persona del present del verb *puto*.

Sane deceperunt te Appollinis friuola responsa, a quo te dicis suscepisse mandatum ut tuos paternos lares desereres et tuos in tanta acerbitate penates et vt sic tuis specialiter hostibus adhereres. Sane non fuit ille deus Appollo sed pocius **puto** fuit comitua infernalium furiarum a quibus responsa talia suscepisti. (xix, 165-166)

En altres casos l'error de traducció prové simplement d'un desconeixement del terme llatí. Així, per exemple, les quatre columnes d'ònix (*columpne quatuor de onichino*, xxi, 171) de la bella sala del palau d'Ílion es converteixen en quatre «colones d'aur» (xxi, 226) en el text de Conesa; el *triclinium* (iii, 23) de la cambra de Medea passa a ser un «lit reyal [...] meraveylosament apparaylat» (iii, 32) i el sacerdot troià Calcas (*Troianus antistes*, x, 98) esdevé el «bisbe» troià Calcas (x, 126).

Curiosament, un dels elements més importants de l'obra, com és el gran cavall de fusta que fa possible la victòria final dels grecs i la destrucció

total de la ciutat de Troia, és motiu també d'una sèrie d'errors de traducció al llarg de les diverses obres. En primer lloc, tot i que Benoît parla clarament d'un cavall de fusta, en Guido es tracta ja d'un cavall de bronze (*equum ereum*, xxx, 230-231), error produït probablement, segons suggereix Marcos Casquero en la seua traducció castellana (1996: 315, nota 9), per una falsa lectura entre *abiete* «fusta d'abet» i *aereum* «bronze». Conesa, en canvi, fa referència a un «gran cavall de aram» (xxx, 302), probablement a partir de la semblança gràfica entre *ereum* (*aereum*) i *aram*, o d'un possible encreuament amb l'equivalent llatí d'*aram* (*aeramem*), que també té el significat de «bronze».

Tanmateix, tot i que el fet que Conesa seguia el text llatí de Guido és inqüestionable, altres detalls ens fan sospitar que també tenia davant alguna traducció, probablement italiana –la primera traducció italiana de què tenim notícia és de 1324 (Marcos, 1996: 63)–, o potser alguna versió del *Roman de Troie*, que li servia d'ajuda davant la «subtilitat» dels llatins, com solia ser habitual en aquests casos (Russell, 1985: 9). Per exemple, en el llibre xv (129) Guido descriu el carro del rei Fion, fabricat d'ivori i amb rodes de banús recobertes d'or, però omet alguns detalls de la descripció que en fa Benoît, com la circumstància que el carro siga tirat per dos dromedaris (v. 7905); en canvi, Conesa sí que conserva aquest detall (xv, 172), que no apareix en cap dels còdex llatins analitzats per Griffin. En una altra ocasió Guido confon la referència a la ciutat de Corint que apareix en Benoît (v. 28157) amb la ciutat de *Carthacium* (HdT, xxxii, 251); per contra, Conesa, que devia tenir davant algun altre text, ha corregit l'error i manté l'al·lusió correcta a Corint (xxxii, 327).

A més de la repetició d'errors, la dependència de la versió catalana de Conesa respecte del text llatí de Guido es fa evident, sobretot, en el model de llengua utilitzat. Es tracta, en síntesi, d'un estil literari caracteritzat per l'ús de diversos recursos propis de la prosa llatina (Wittlin, 1989). Així, per exemple, hi són bastant abundants les construccions d'ablatiu absolut del tipus: «hoïdes aquestes paraules» (19, 475), «apellat lo patró de la nau» (20, 487), «donada fii al covit» (24, 640), «foragitades les vestadures» (35, 959), «levats del lit e lurs vestadures preses ab gran cuyta, oberts per Medea los escrinys de sos tresors» (36, 990), «destruyda e adversa de tot en tot la ciutat de Troya» (61, 1793), «soltes les cordes e levades les ànchores, e alçades les velas en alt» (97, 2978), «no arribats encara los troyans a la ylla de Tènidon» (112, 3464), «feta salutació e reverència al rey Agamèneon» (127, 3940), «dissoltes les nuus» (129, 3996), «asuaujada la tempestat de la mar» (130, 4036), «feta la robaria» (131, 4070), «obtegnuda victòria per los grechs» (134, 4144), etc.

Com a mostra de les construccions de gerundi, utilitzades també pel traductor amb gran profusió, només cal rellegir el fragment següent:

Enteses, adonchs, per Jàson totes aquelles coses les quals lo rey Peleu hac dites en presència de la dita cort e de tants nobles, alegrà's en son coratge de gran goig, no **penssant** les estúcies anganoses del dit rey, ne **avertint** a la intenció malvada per la qual ell li ho deya, **penssant** que allò li digués e procehís de la sua pura consciència, per creximent de sa honor més que per dempnatge de la sua persona. E, **confiant** en la audàcia de la sua estrenuïtat e noblea, no **reputant** ésser cosa impossible a ell ço que'l rey son oncle enganosamente demanava, offerí's agradablement si ésser apparaylat obeyr a sos menaments (I, 13)

Un altre recurs característic són les construccions amb el verb al final de la frase, tot i que Conesa no arriba a abusar-ne tant com altres traductors. En donem només alguns exemples triats a l'atzar:

Creets, donques, vosaltres, que sien vanes les promissions a vós fetes per los déus, qui, per ventura, per vostra desconaxença e triga se porien en contrari mudar? Posats, donques, a part les vostres trigues [...], per ço que cuytosament contra vostres enamichs cuytets vostre camí, e que, volents los déus, les promissions per ells a vós fetes breument e benaventurosa aconseguischats. (XI, 128)

cor alguna batayla ab certa esperança de victòria, sens la presència del virtuos Achil·les, fer no podem... (XXII, 236)

E com · i · dia los dits reys en la tenda de Agamèneon fossen venguts, e Palamides ses paraules acostumades contra lo rey Agamèneon hagués dites... (XXII, 236)

Adonchs cau mort lo noble rey Prothesalau; e aquell jaquit, Hèctor se empeny contra los altres, e aytants con ell ne ateny ab colp de la sua espasa, cert és a aquells los lurs dies termenar. (XIV, 165)

Evidentment, la rèmora lingüística del text llatí s'hi fa present també en la llarga llista de llatinismes lèxics utilitzats pel traductor, alguns dels quals són documentats per primera vegada en aquesta obra. En la majoria dels casos és tracta d'una simple adaptació del mot llatí que el traductor té al davant, potser per inèrcia o tal volta perquè no sabia exactament quin n'havia de ser l'equivalent català. Hi trobem paraules com ara:

strictura (14) < *strictura* (9)
 inimícies (15) < *inimicitiarum* (11)
 confínies (18) < *confinia* (7)
 depopulació (18) < *depopulationem* (13)

cantilenas (20) < *cantilene* (14)
 especiosa (22) < *speciosa* (15)
 coruscacions (22) < *coruscationes* (15)
 magnàlies (33) < *magnalia* (24)
 flagici (34) < *flagitium* (24)
 tàllem (44) < *thalamum* (31)
 ulció (46) < *ultionem* (32)
 citaritzen (49) < *citarizant* (35)
 festinància (56) < *festinantia* (40)
 armes victrícies (59) < *uictricibus armis* (41)
 coltell trocidant o crucidant (77) < *gladii trucidantis* (54)
 elació (81) < *elationis* (57)
 domdar (84) < *domare* (59)
 suacions (94) < *suasiones* (66)
 destret (98) < *districtu* (69)
 escrivins (193) < *scrineis* (146)
 puellas (279) < *puellis* (212)

En altres casos, en equivalència amb els mètodes dels traductors d'aquest període (Wittlin, 1991 i 1995), Conesa utilitza parells de sinònims, sobretot quan es tracta d'expressar un terme especialment difícil. Aquestes parelles solen contenir un cultisme lèxic (el terme més acostat a la paraula llatina) i un mot del lèxic patrimonial que en facilita la comprensió. En donem, tot seguit, uns quants exemples:

- *fiolam* (26) > fiola o empolleta (37)
- *trucidare* (30) > crucidar e matar (43)
- *pusillanimitas* (64) > pusallinimitat e volpallea (91)
- *stulticie leuitate* (64) > leugeria e estoltíftia (91)
- *opulentum* (74) > aceat e ennobleÿt (104)
- *subuersa* (79) > eversa e endarrochada (111)
- *mordere* (81) > mordre e punyir (114)
- *acuimus* (119) > havem agüat e asoptiliat (156)
- *ductorem* (131) > ductor e guiador (174)

Tota aquesta allau de llatínismes, però, no ens ha de fer concebre la idea d'un traductor inepte o d'una traducció incomprendible i totalment allunyada de l'original llatí. Ben al contrari, vista amb la perspectiva adequada, la versió de Conesa resulta perfectament vàlida com a mitjà per a fer entenedor el text de Guido i la seua prosa, abillada amb els vels subtils de l'estil llatinitzant, adopta un caire culte i elegant ben escaient per al model de text literari que intentava reproduir el traductor. La tasca de Conesa és especialment reeixida

en la traducció de refranys i dites proverbials i, sobretot, en els discursos i els parlaments dels personatges (Perujo, 1997). No hi ha cap dubte que Conesa sabia de lletra; no debades, estava avesat a posar per escrit els parlaments més solemnes dels membres de la casa reial.

No deixa de ser sorprenent, per concloure, que l'empremta dels textos de partida dels nostres traductors medievals i en alguns casos, fins i tot, la traducció *ad verbum* o una forma potser una mica rudimentària de traduir sense saber desempallegar-se dels mots i de la sintaxi de l'original, haja arribat a constituir un llegat lingüístic i un autèntic model de llengua literària ben característic, que es va convertir, principalment per imitació i explotació dels autors catalans del segle xv, en l'estil literari per antonomàsia, en el model de prosa considerat elegant i culte (Badia, 1991: 39). Sens dubte, les nostres traduccions medievals, i sobretot el model de llengua emanat de la Cancelleria reial (Olivar, 1936; Izquierdo, 1990), són la base de l'anomenat «estil de valenciana prosa» (Ferrando 1993) i expliquen, en bona mesura, l'elegància retòrica d'escriptors com Metge, Canals, Martorell, Corella o l'anònim autor del *Curial*. En el cas de les *Històries troianes* la influència és doblement important, ja que a més de fornir un model de llengua literària conscientment imitat pels autors posteriors, ofereix tota una sèrie de motius argumentals i un gran conjunt de recursos narratius. Així, la traducció de Conesa fou reutilitzada abundantment en el *Tirant* i en el *Curial*,⁷ per esmentar només dues de les fites clau entre els nostres narradors medievals. Els autors d'aquestes obres, els nostres clàssics, aprofitaven de *Lo Troyà* paraules, expressions, sentències, discursos, parlaments, però també episodis, escenes, etc. No és pas una exageració dir que la versió de Conesa degué servir com un autèntic manual de l'art de narrar utilitzat pels millors autors del segle d'or català per a bastir, refonent els ploms amb què treballava Conesa, el seu model de discurs narratiu d'una manera refinada i cortesa. Tots aquests elements, sens dubte, van fer de les *Històries troianes* un dels llibres predilectes de l'època, fins al punt que els eclesiàstics, segons la referència del poema C d'Ausiàs, abandonaven altres lectures més pietoses per les històries plaents de la guerra de Troia:

Pren-m'enaxí com grosser erbolari
 qui prop la mar les herbes del bosch cerqua,
 e com lo clerch fahent de festes cerqua
 en lo *Troyà*, llexant lo *Breviari*.

7. Per a la influència de l'obra de Conesa sobre el *Tirant*, veg. Wittlin, 1989; Guia-Conca, 1995; Perujo, 1995 i 1997; per a les relacions amb el *Curial*, veg. Badia, 1987 i Piera, 1995.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERT, R. — J. GASSIOT (1928): *Parlaments a les corts catalanes*, Barcino, Barcelona.
- BADIA, Lola (1987): «La segona visió mitològica de Curial: notes per a una interpretació de l'anònim català del segle XV *Curial e Güelfa*», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes 14 (Miscel·lània Antoni Ma. Badia i Margarit 6)*, PAM, Barcelona, pp. 265-292.
- (1991): «Traduccions al català dels segles XIV- XV i innovació cultural i literària», *Estudi General*, 11 (=Llengua i literatura: de l'edat mitjana al Renaixement), ed. d'A. Rossich i M. Vilallonga, Girona, pp. 31-50.
- CANELLAS LÓPEZ, Ángel — José TRENCHS (1988): *Cancillería y cultura: la cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344-1479)*, Cátedra Zurita, Institución Fernando el Católico, «Folia Stuttgartensia», Saragossa.
- CONSTANS, Léopold (ed.) (1904-1912): *Le Roman de Troie par Benoît de Sainte-Maure*, 6 vols., «Société d'Anciens Textes Français», París.
- FERRANDO, Antoni (1993): «Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la *valenciana prosa*», *Caplletra*, 15, pp. 11-30.
- GRIFFIN, Nathaniel E. (1936): *Guido de Columnis. Historia destructionis Troiae*, The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Massachusetts.
- GUBERN, Ramon (1955): *Epistolari de Pere III*, Barcino, Barcelona.
- GUIA, Josep — Maria CONCA (1995): «Manlleus fraseològics i altres intertextualitzacions de les *Històries troianes* al *Tirant lo Blanc*», *Actes del VI Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Càller, 1995)*, en premsa.
- IZQUIERDO, Josep (1990): «El concepte de «prosa de la Cancelleria»: importància i contingut a través de la historiografia lingüística», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XX (Miscel·lània Joan Bastardas, 3)*, PAM, Barcelona, pp. 57-76.
- MARCOS CASQUERO, Manuel A. (ed.), (1996): *Guido delle Colonne: Historia de la destrucción de Troya*, traducció i estudi introductori, Akal, Madrid.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon (ed.), (1916): *Les histories troyanes de Guiu de Columpnes, traduïdes al català en el XIVè segle per En Jacme Conesa*, Barcelona.
- NADAL, Josep M. (1989): «Dir lo latí en so de romanç», *Caplletra*, 6, pp. 171-177.
- OLIVAR, Marçal (1936): «Notes entorn la influència de l'*ars dictandi* sobre la prosa catalana de Cancelleria de finals del segle XIV», *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, III, Barcelona, pp. 631-653.
- PERUJO, Joan M. (1995): «L'obra de Guido delle Colonne reutilitzada en el *Tirant lo Blanch*», *Actes del VI Convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani (Càller, 1995)*, en premsa.

- (1997): «Les veus de Troia: oralitat en l'obra de Jaume Conesa», *XIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Palma de Mallorca, 1997)*, en premsa.
- PIERA, Montserrat (1995): ««Aquells qui ho voldran saber, lligen mestre Guido de Columpnis»: una lectura de *Curial e Güelfa*», *Catalan Review*, ix, 1, pp. 113-124.
- RIQUER, Martí de (1964): *Història de la literatura catalana*, III, Ariel, Barcelona (1984, 4a ed.).
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1908): *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, I, Barcelona.
- RUSSELL, Peter E. (1985): *Traducciones y traductores en la península Ibérica (1400-1550)*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- WITTLIN, Curt (1989): «La influència lingüística de la traducció catalana de les *Històries troianes* sobre el *Tirant lo Blanc*», *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986)*, VIII/7, a cura d'A. Ferrando, PAM-IFV, València, pp. 751-757.
- (1991): *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, IEC, Barcelona.
- (1995): «El manuscrit de la Catedral de Barcelona de la traducció catalana de les *Històries troyanes*», dins *De la traducció literal a la creació literària*, IIFV-PAM, València-Barcelona, pp. 181-191.